

Geschiedeniswerkplaats 3^e editie, 1 havo/vwo
Hoofdstuk 2: Het oude Egypte

Introductieopdrachten

1 Afbeelding

a *Bijvoorbeeld:* Dat hij er al meer dan 4000 jaar staat.

b *Bijvoorbeeld:* Nee, want hij is alleen aan de bovenzijde glad en ik denk dat hij helemaal glad is geweest.

2

a 2650 v.C.

b 2475 jaar

3

a, b

2.1 Een samenleving met steden

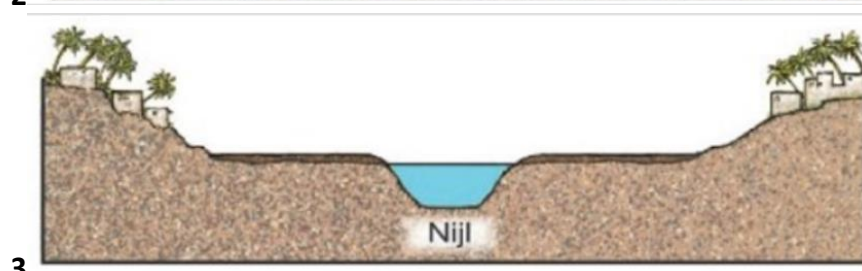
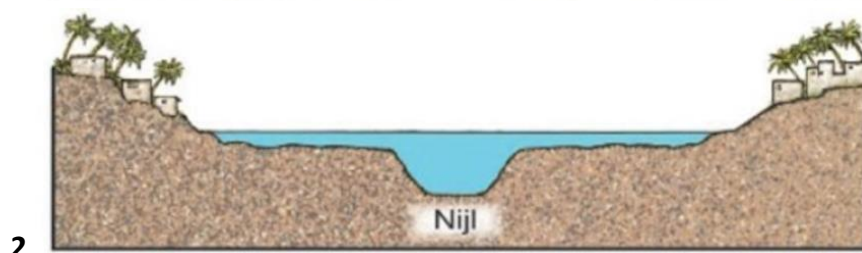
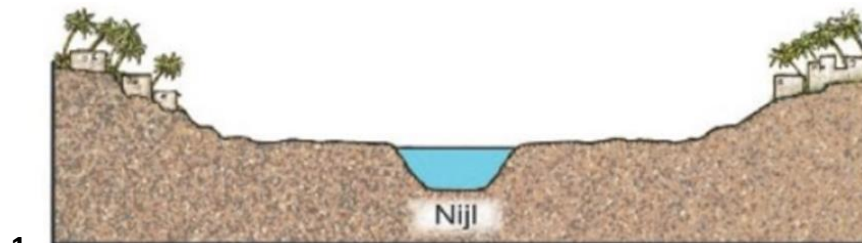
1 Landbouw aan de Nijl

a, b

c *Bijvoorbeeld: Het was er warm en er was een rivier die jaarlijks overstromde.*

d

e *Bijvoorbeeld:* Door irrigatie kregen gewassen vaak water en daardoor was de oogst groot.

2

a 1: De boer oogst graan.

2: De boer gebruikt een os.

b "Uw oorsprong is onbekend"

c *Bijvoorbeeld:* Een stijgende Nijl brengt water en vruchtbare modder en dat is goed voor alles wat leeft.

3 Ambachten

a Door het landbouwoverschot hoefde niet iedereen zich bezig te houden met de voedselproductie. Daardoor ging een deel van de mensen ambachten beoefenen.

b *Bijvoorbeeld:* De ambachtsman deed alleen wat hij het liefste deed. Een voordeel voor klanten was dat zijn producten beter werden.

4

a *Bijvoorbeeld:* beeldhouwen, pot beschilderen

b *Bijvoorbeeld:* Het is een werkplaats. De man links is de baas. Hij houdt toezicht.

5 Handel

a C, B, A, D

b 1: gevolg

2: oorzaak

c 7: kopen en verkopen

8: vervoeren (of inladen)

d *Bijvoorbeeld:* Een ambachtsman maakte een pot, verkocht deze aan een handelaar die de pot op de markt verkocht.

e *Bijvoorbeeld:* Een handelaar kocht koper uit Cyprus en tin uit Afghanistan en verkocht dit aan een ambachtsman die er brons van maakte om daar een werktuig van te maken.

6

a *Bijvoorbeeld:* Mensen komen samen om producten te kopen en te verkopen.

b *Bijvoorbeeld:* Toen was er ruilhandel. Nu gebruiken we geld. Je kunt nu thuis online kopen en verkopen op markten op internet (en toen niet).

7 Steden

a *Bijvoorbeeld:* Door de rijkdom aan voedsel werden mensen gezonder en ouder. Daardoor waren er steeds meer mensen.

b *Bijvoorbeeld:* Meer mensen werden ambachtsman en handelaar. Marktplaatsen groeiden uit tot steden.

c 1: 5500 v.C.

2: 3500 v.C.

d 1: meer

3: meer

2: geen

4: wel

8

a *Bijvoorbeeld:* In de stad waren handelaren en ambachtslieden. Een meerderheid van de inwoners leefde van de landbouw.

b *Bijvoorbeeld:* Mensen kwamen niet meer aan hun voedsel en andere dingen door deze zelf te produceren, maar door kopen en verkopen, zoals een boer die een deel van zijn oogst verkocht en potten kocht. Handelaren brachten producten met boten verder weg.

9 **Eindopdracht**

Bijvoorbeeld: Door de warmte en het Nijlwater bloeide de landbouw en ontstond een landbouwoverschot. Daardoor groeide de bevolking, werd een deel van de mensen handelaar of ambachtsman die zich specialiseerde en groeiden markten en steden. Zo ontstond Egypte een ingewikkelde economie.

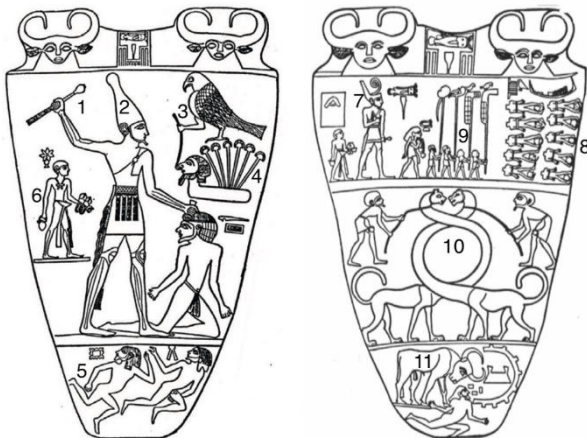
2.2 Het land van de farao

1 Egypte wordt één staat

- a** *Bijvoorbeeld:* De akkergrenzen moesten na iedere overstroming worden vastgesteld. Het irrigatiesysteem moest goed blijven werken.
- b** *Bijvoorbeeld:* Ze namen de leiding bij de samenwerking en lieten zich daarvoor door boeren betalen met producten. Met die belasting namen ze ambtenaren en soldaten in dienst. Zo deden mensen steeds meer wat vorsten zeiden.
- c** *Bijvoorbeeld:* Er waren twee koninkrijken. In een oorlog werd beneden-Egypte verslagen door Narmer, de koning van Boven-Egypte. Narmer werd toen ook koning van beneden-Egypte.

2

a

- b** *Bijvoorbeeld:* Narmer, koning van Boven-Egypte, veroverde een stad en versloeg 6000 vijanden in Beneden-Egypte. Hij werd koning van Beneden-Egypte en maakte zo van Boven- en Beneden-Egypte één staat.
- c** *Bijvoorbeeld:* De knots in de hand van Narmer.

3 De goddelijke farao

- a** *Bijvoorbeeld:* 1 Bevolkingsgroei (door welvaart). 2 Als een koning ook koning wordt van een ander land, dan worden de twee volken samen één volk.
- b** *Bijvoorbeeld:* Om te laten zien dat ze de macht hadden over Boven- en Beneden-Egypte.
- c** 1: 21
2: 18
3: 12, 16, 18
- d** *Bijvoorbeeld:* Horus neemt zo de gedaante van de farao aan.

4

- a** 1: beschrijvend
2: verklarend
3: waarderend
4: beschrijvend

- b** 1: *Bijvoorbeeld:* Hij was een vriendelijke man en hij had een lieve vrouw.
2: *Bijvoorbeeld:* Hij was een goddelijke farao.
3: *Bijvoorbeeld:* Hij was dapper in oorlogen.
- c** *Bijvoorbeeld:* Niet betrouwbaar want ik vind het allemaal te mooi. Misschien kregen de kunstenaars opdracht om de farao mooier af te beelden dan hij werkelijk was.

5 Het bestuur

- a** *Bijvoorbeeld:* Ze leverden landbouwproducten en werkten mee aan koninklijke bouwwerken.
- b** *Bijvoorbeeld:* Ze geloofden dat alle grond bezat was van de farao.
- c** *Bijvoorbeeld:* Hiermee kon de farao ambtenaren en soldaten altijd betalen. Hij kon voedsel uitdelen bij voedseltekorten.

6 Het schrift

- a** *Bijvoorbeeld:* De schrijver houdt de graanvoorraad bij.
- b** *Bijvoorbeeld:* Hij nam de papyrusrollen waarop de wetten waren opgeschreven en las deze of hij liet ze voorlezen.
- c** *Bijvoorbeeld:* Met wetten laat een vorst zijn onderdanen weten wat ze moeten doen.
- d** *Bijvoorbeeld:* De prehistorie was de tijd zonder geschreven bronnen. De oudheid begon met de uitvinding van het schrift.

7

- a** Ramses
- b** Eigen antwoord
- c** *Bijvoorbeeld:* 😊

8 Eenheid, verdeeldheid en veroveringen

- a** *Bijvoorbeeld:* Onder een farao die de macht goed in handen hield, bleef Egypte een eenheid. Onder zwakke farao's viel de staat uiteen.
- b** *Bijvoorbeeld:* Farao's veroverden Syrië en Nubië.
- c** *Bijvoorbeeld:* Onder toezicht van ambtenaren brengen Nubische onderdanen allerlei geschenken bij farao Ramses II, waaronder verschillende wilde dieren.

- 9** *Bijvoorbeeld:* Ik denk dat de uitspraak juist is want de strijdswagen komt in de bron over Syrië en over Nubië voor.

10

- a** 'ons,' 'onze'
- b** *Bijvoorbeeld:* Het kwam voor dat een farao er niet in slaagde zijn volk te beschermen met zijn soldaten.
- c** *Bijvoorbeeld:* De 'goddelijke woede' had zich tegen Egypte gericht.
- d** *Bijvoorbeeld:* Misschien wilde hij niet opschrijven dat de farao zijn volk niet goed had beschermd.

11 Eindopdracht

- a** *Bijvoorbeeld:* Egyptenaren merkten dat voor het bestuur van een grote staat het handig was om aantekeningen te maken van gegevens, bijvoorbeeld over wat mensen aan belasting betaalden. Daardoor gingen ze een schrift ontwikkelen.
- b** *Bijvoorbeeld:* Mensen die vanaf 2007 een smartphone of tablet hadden, merkten dat die veel stroom gebruiken. Uitvinders zochten een oplossing om apparaten mobiel op te laden en bedachten de power bank.

2.3 Een ontwikkelde cultuur

1 Godsdienst

- a *Bijvoorbeeld:* Ze hadden honderden goden. Sommige werden door alle Egyptenaren vereerd. Andere alleen in bepaalde steden. Soms smolten twee goden samen.
- b *Bijvoorbeeld:* Ze geloofden dat een god daardoor zorgde voor voorspoed in hun leven.
- c De Egyptenaren geloofden dat in het beeld de geest van de god aanwezig was.
- d *Bijvoorbeeld:* Priesters voerden rituelen uit bij godenbeelden.

2

- a Om het dak te dragen.
- b *Bijvoorbeeld:* Omdat ze goden heel belangrijk vonden.
- c *Bijvoorbeeld:* Het gebouw is heel groot en ingewikkeld. Er waren regels voor de dingen die mensen er deden.

3

- a vijf, Horus
- b

- c *Bijvoorbeeld:* Die zijn gevaarlijk voor mensen.

4 Zorgen voor de doden

- a *Bijvoorbeeld:* mummificeren van lichamen, grafmonumenten, doden spullen meegeven
- b *Bijvoorbeeld:* Het was veel werk en alles moest heel precies volgens een goed plan in volgorde gebeuren.
- c *Bijvoorbeeld:* Ze wisten hoe ze voor een piramide blokken steen konden uithakken, vervoeren en precies op elkaar konden plaatsen. Ze pasten deze kennis ook toe.

5

- a *Bijvoorbeeld:* Om Osiris gunstig te stemmen, zodat de dode werd toegelaten tot het dodenrijk.
- b *Bijvoorbeeld:* Zij stelden bedienden voor die voor de dode konden zorgen.
- c afbeelding 11: dragers, een opzichter en een schrijver

6

a Daar ging de zon onder. Daar was het dodenrijk.

b

7

a C, E, B, A, D

b E, B, D, A, C

8

Bijvoorbeeld: De boot was niet echt, net als de bedienden. Er was ook geen echt water om op te varen naar het westen. Het was allemaal symbolisch.

9 **Kunst**

a *Bijvoorbeeld:* In grafkamers zijn veel afbeeldingen gevonden over het leven in het dodenrijk dat er uitzag als het gewone leven in Egypte.

b *Bijvoorbeeld:* Egyptenaren beeldden mensen altijd mooi af.

c *Bijvoorbeeld:* De man en vrouw werken op het land in mooie kleren. De akkerbouw ziet er bloeiend uit.

d A, C, E, F

10

a *Bijvoorbeeld:* "Elke tekening ging uit van de ideale afmetingen van het menselijk lichaam." "Elke lichaamsdeel werd apart getekend in de beste stand."

b lichamen met ideale afmetingen, hoofden van opzij, ogen van voren, bovenlichamen van voren

11

1 *Bijvoorbeeld:* tempel van Amon-Ra (17), piramide van Cheops (1)

2 *Bijvoorbeeld:* muurschildering met Isis (18), dodenboek (21)

3 *Bijvoorbeeld:* obelisk (17), schrijver (26)

4 *Bijvoorbeeld:* de priester (20), graanschuur (11)

5 *Bijvoorbeeld:* Palet (12), krijgsgevangenen (27)

12 Wetenschap

a 1B, 2D, 3C, 4A

b *Bijvoorbeeld:* Egyptenaren waren zo goed in sterrenkunde dat ze met instrumenten en de stand van de sterren 's nachts konden zien hoe laat het was.

13

a

- 1 juist
- 2 onjuist
- 3 juist

b *Bijvoorbeeld:* Voor het leven na de dood werden doden gemummificeerd. Hierdoor kwamen de Egyptenaren veel te weten over het lichaam.

14 Eindopdracht

a

Aantal	Vroeger in Egypte	Nu in Nederland
dagen per jaar	365	365
seizoenen	3	4
maanden	13	12
dagen per maand	30 en 5	28-31

b *Bijvoorbeeld:* Er zijn mensen die in een hiernamaals geloven.

2.4 Hoog en laag in de samenleving

1 Sociale verschillen

- a** 1 farao en familie 2 adel, priesters, hoge ambtenaren 3 lage ambtenaren, ambachtslieden, handelaren 4 boeren, landarbeiders, slaven
- b** A, B, C

2

- a** 1: 10, 19
2: 20, 25, 26
3: 5
4: 6, 9, 27
- b** 1 boer, krijgsgevangene
2 edele, priester

3 Verschillen kon je zien

- a** *Bijvoorbeeld:* Egyptenaren vonden een man belangrijker dan zijn vrouw en kinderen.
- b** *Bijvoorbeeld:* rijke (28) en minder rijke mensen (29)
- c** *Bijvoorbeeld:* Van hoge Egyptenaren werd het lichaam gemummificeerd en begraven in een mooi graf. Het lijk van lagere Egyptenaren werd met wat spullen in een ondiep graf in de woestijn gelegd.
- d** *Bijvoorbeeld:* Oorzaak: ze waren rijker. Gevolg: ze werden ouder.

4

- a** De schrijver was de meerdere (baas) van de tekenaar.
- b** *Bijvoorbeeld:* De tekenaar kon schrijven. Hij zette een grote mond op tegen zijn meerdere.

5 Hogerop komen

- a** B, D
- b** *Bijvoorbeeld:* Hij kreeg meer aanzien en een beter inkomen.

6

- 1 juist
2 onjuist
3 onjuist
4 juist

7 Eindopdracht

- a** 1 *Bijvoorbeeld:* In Egypte zorgde het ene beroep voor meer loon en aanzien dan het andere. Dat is in Nederland nu ook zo.
2 *Bijvoorbeeld:* Kinderen namen toen meestal het beroep van hun ouders over. Dat is nu niet zo. Toen kon je soms hogerop komen. Dat is nu veel beter mogelijk.
- b** *Bijvoorbeeld:* Ik vind dat logisch want een arts heeft gestudeerd. *Of:* Ik vind het onzin want een schoonmaker doet ook belangrijk werk.

2.5 De wereld van Mozes

1 Het verhaal van Mozes

C, B, A, E, G, D, F

2

Bijvoorbeeld: De zuilen lijken op die van afbeelding 17. De farao lijkt op afbeelding 15.

3 Verhalen in heilige boeken

a polytheïstisch, monotheïstisch

b A, B, D, E

4

a C, A, B

b

5

a “Heel Kanaän zal ik jou en je nakomelingen voor altijd in bezit geven, en ik zal hun God zijn.

b 1 juist

2 juist

3 onjuist

6 Feit of verzinsel

a iets waarvan je aanneemt dat het werkelijk zo is of is gebeurd.

b het scheppingsverhaal van de Maori's

c Er is geen bewijs gevonden van de aanwezigheid van Mozes en de Israëlieten in Egypte.

7 Eindopdracht

a 6 Steel niet. 7 Pleeg geen moord.

b *Bijvoorbeeld:* Gebod 5 want mensen moeten eerbied hebben voor hun ouders omdat ouders voor hun kinderen zorgen (of hebben gezorgd).

c *Bijvoorbeeld:* Het verhaal wordt nog steeds verteld en het verhaal is belangrijk omdat regels uit het verhaal vandaag als wetten gelden.

2 Tijdvak en begrippen

1 E, D, F, C, G, B, H, A

2

a 1 prehistorie

2 oudheid

b Bij de prehistorie want de samenleving met steden begon in Egypte omstreeks 3500 v.C.

c oudheid

d a, d

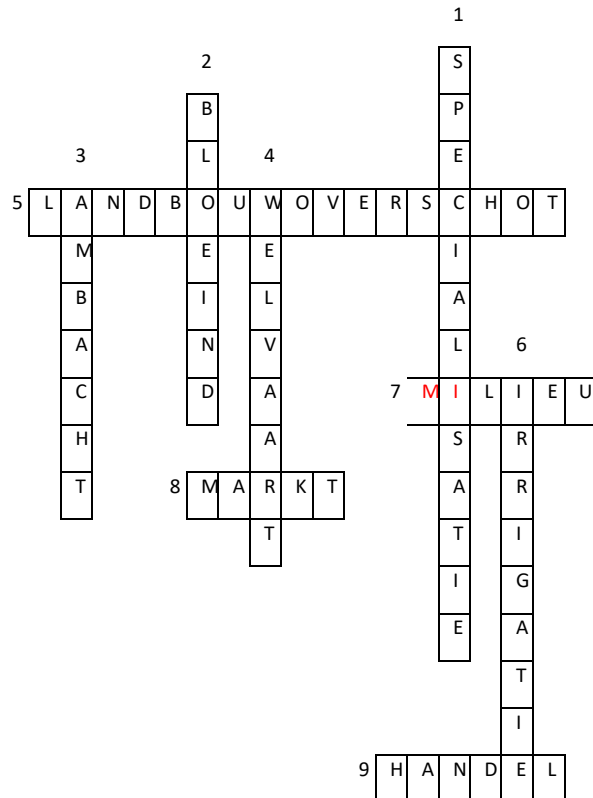
3

Bijvoorbeeld: In de landbouwstedelijke samenleving was een landbouwoverschot en daardoor was er welvaart. Door de welvaart kwam de cultuur tot ontwikkeling (beschaving), waarbij steeds meer kunst werd gemaakt en praktische problemen werden opgelost door de wetenschap.

2 Test jezelf

2.1 Een samenleving met steden

1

2

- a 1 samenleving van jager-verzamelaars
2 landbouwsamenleving
3 landbouwstedelijke samenleving
- b A, B, F

3

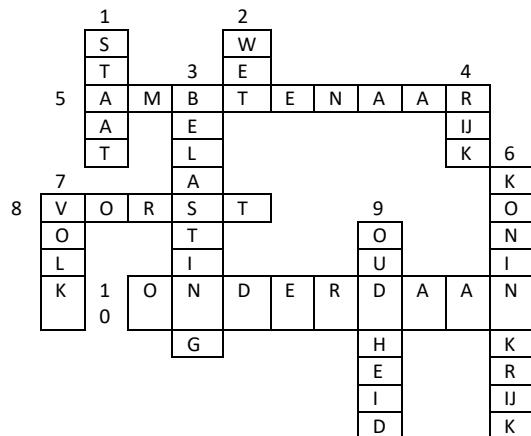
- 1 oorzaak
2 gevolg
3 oorzaak
4 gevolg
5 gevolg
6 gevolg

2.2 Het land van de farao

4

- 1 gevolg
2 oorzaak
3 gevolg

5

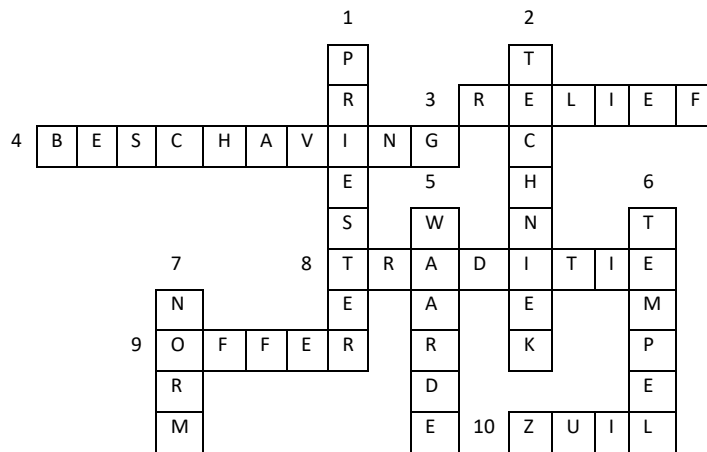

6

A, B, E

2.3 Een ontwikkelde cultuur

7

8

- 1 C
- 2 D
- 3 C

9

- 1 onjuist
- 2 juist
- 3 juist
- 4 onjuist
- 5 juist
- 6 onjuist

2.4 Hoog en laag in de samenleving

10

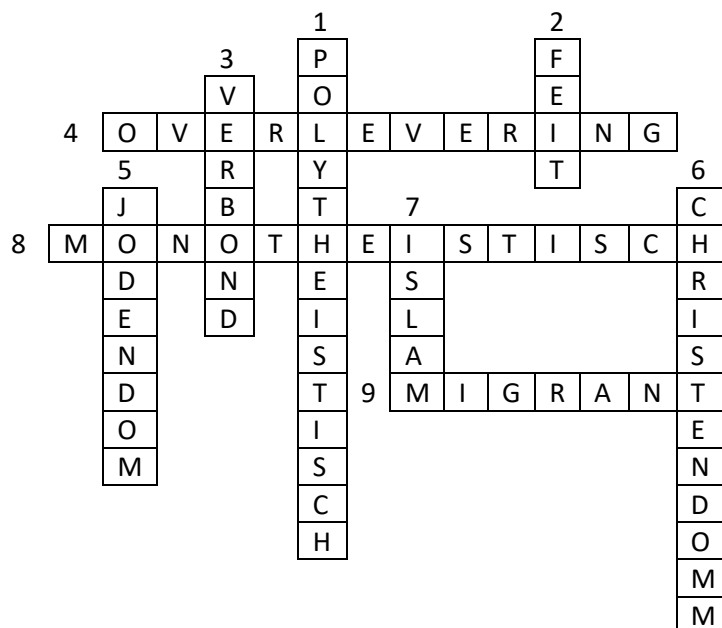
- 1 laag 3
- 2 laag 4
- 3 laag 2
- 4 laag 1
- 5 laag 3
- 6 laag 2
- 7 laag 3
- 8 laag 4
- 9 laag 2
- 10 laag 4

11

A, B, E

2.5 De wereld van Mozes

12

13

- 1 feit
- 2 feit
- 3 overlevering

14 Kenmerkend aspect

- 1 een samenleving met steden waar een minderheid van de bevolking leeft van ambachten
- 2 en handel

3 terwijl de meeste mensen op het platteland leven van landbouw

2 Herhaling

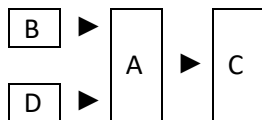
2.1 Een samenleving met steden

1

a B, D

b *Bijvoorbeeld:* Na de overstroming zou de grond zonder kunstmatige bevoeiing uitdrogen.

c

2

a *Bijvoorbeeld:* Een timmerman die alleen meubels maakt.

b

3

4

a

b

minderheid, meerderheid

2.2 Het land van de farao

5

1 staat, koninkrijk, vorst

2 belasting, ambtenaren

6

1 onderdanen, volk

2 god

3 rijk, wetten

7

landbouwproducten en werken aan koninklijke bouwwerken

8

Bijvoorbeeld: Het schrift was belangrijk voor het bestuur. Met de uitvinding van het schrift begon de oudheid en eindigde de prehistorie.

9

1D, 2C, 3B, 4A

2.3 Een ontwikkelde cultuur

10

- a *Bijvoorbeeld:* De godsdienst was ingewikkeld met veel goden.
- b *Bijvoorbeeld:* Ze droegen stenen balken en het dak.
- c *Bijvoorbeeld:* Ze voerden rituelen uit in de tempel
- d *Bijvoorbeeld:* Ze offerden landbouwproducten en verwachtten dat goden daardoor zorgden voor voorspoed.

11

- a A waarde
B norm
- b piramiden en ondergrondse rotsgraven
- c *Bijvoorbeeld:* Ze wisten hoe ze boten konden maken en hoe ze deze konden laten varen.

12

- a Beide. Het leven na de dood zag er net zo uit als het leven in Egypte, maar wel zonder gebreken.
- b *Bijvoorbeeld:* Mensen mooi afbeelden zonder gevoel.

13

Bijvoorbeeld: Egyptenaren gebruikten een waterpas om een piramide horizontaal te bouwen.

2.4 Hoog en laag in de samenleving

14

1: D, 2: C, F, I, 3: A, E, G, 4: B, H, J

15

1 *Bijvoorbeeld:* Hoge en rijke Egyptenaren hadden grote huizen; lage en arme hadden kleine huizen.

2 *Bijvoorbeeld:* Hoge Egyptenaren werden gemummificeerd en in grafkamers begraven; lage Egyptenaren werden niet gemummificeerd en werden in de woestijn begraven.

3 *Bijvoorbeeld:* Hoe rijker mensen waren, hoe beter hun eettafel gevuld was.

16

- a A norm
B waarde
- b *Bijvoorbeeld:* Schrijven was belangrijk voor het bestuur en daardoor kregen schrijvers meer waardering (en een beter loon).
- c *Bijvoorbeeld:* Nee, want in de tekst staat 'meestal'.

2.5 De wereld van Mozes

17

- 1 monotheïsme
- 2 monotheïsme
- 3 polytheïsme
- 4 monotheïsme
- 5 monotheïsme
- 6 monotheïsme

18

A, B

19

- a *Bijvoorbeeld:* Nee want er is geen bewijs dat het echt is gebeurd.
- b *Bijvoorbeeld:* Ik denk dat er in elk geval onderdelen van het verhaal verzonnen zijn, maar misschien zit er een kern van waarheid in.

2 Verdieping

2.1 Een samenleving met steden

1

a godsdienst, oorlog en administratie

b *Bijvoorbeeld:* Het klopt wat betreft godsdienst en oorlog. Daarover gaan de meeste bronnen. Maar er is geen bron over administratie.

c uithakken van de graven, reliëfs en schilderijen aanbrengen

d voorman, assistent en schrijver

2

a “gelijkblijvende watervoorziening meerdere oogsten per jaar,” “elektriciteit veel beter kan worden voorzien”

b “het kostbare slib blijft in het stuwmeer achter,” “op kunstmest zijn aangewezen,” “klimaat veranderd,” “grond wordt daar steeds zouter”

c *Bijvoorbeeld:* Met het water van de Nijl wordt nog steeds aan irrigatielandbouw gedaan.

d *Bijvoorbeeld:* De bouw was goed, want, ondanks de nadelen, hebben de Egyptenaren nu meer oogsten en ook elektriciteit.

2.2 Het land van de farao

3

a *Bijvoorbeeld:* Cheops liet een piramide met grafkamer voor zichzelf bouwen.

b *Bijvoorbeeld:* Cheops had het land in de grootst mogelijke ellende gestort.

c 2000 jaar

d *Bijvoorbeeld:* In Egypte had hij Egyptenaren ondervraagd over hun verleden.

e *Bijvoorbeeld:* Ja, ze moesten werken als belasting 'in ruil voor het gebruik van de grond' (paragraaf 2.2).

2.3 Een ontwikkelde cultuur

4

A: *Bijvoorbeeld:* De bron geeft informatie over het Egyptische geloof en dat hoort bij cultuur.

5

Bijvoorbeeld: Ze wilden een fijn leven na de dood maar wilden ook zo veel mogelijk genieten van het leven op aarde.

6

Bijvoorbeeld: Bron 23 is onbetrouwbaar want het is een graftekst waarin het leven in het hiernamaals heel mooi zonder gebrek wordt beschreven, net als schilderijen. Bron 24 lijkt me betrouwbaar want het lijkt me logisch wat erin wordt verteld.

2.4 Hoog en laag in de samenleving

7

a Sennedjem en Iv-neferti

b *Bijvoorbeeld:* De afbeelding laat boeren uit de onderlaag zien, maar de afbeelding gaat eigenlijk over een aanzienlijke ambachtsman uit de derde sociale laag, die is afgebeeld als een boer in het dodenrijk.

8

Bijvoorbeeld: In beide samenlevingen waren duidelijke verschillen tussen arm en rijk. In Mesopotamië kregen de rijken kostbaarheden mee in hun graf. Arme mensen kregen een paar kruiken.

2.5 De wereld van Mozes

9

a Rome, 24 n.C.

b "Veel mensen die het Goddelijk Wezen vereerden, trokken met hem mee."

c *Bijvoorbeeld:* God kun je niet afbeelden als een dier of mens, want hij is 'de natuur van alles wat bestaat'.